

Mentalitatea evreilor timișoreni din prima jumătate a sec. XX oglindită în istoria liceelor israelite

De Getta Neumann

Istoria liceelor israelite este un capitol glorios în istoria evreilor din Timișoara în prima jumătate a sec. al XX-lea și este o mare bucurie pentru noi toți că în sală se află mulți foști elevi de la Liceul Israelit, Zsidó Lyceum, alintat cu numele Zsidlic. Voi încerca să arăt, prin exemplul acestui caz, cum însușiri tipice comunității au fost puse în slujba realizării aspirațiilor sale.

Scurt istoric

Existența liceelor s-a întins pe o perioadă scurtă, doar 29 de ani. Liceul Confesional Israelit și-a început activitatea în 4 noiembrie 1919. S-a conformat cerințelor Ministerului Învățământului și a împlinit toate condițiile pentru a obține dreptul de publicitate, adică dreptul de a emite diplome recunoscute de stat.

Succesul școlilor israelite în perioada interbelică s-a măsurat în reușita generațiilor de absolvenți care au excelat în viața lor profesională. În 1941, când măsurile antisemite au intrat în vigoare, școala a avut sarcina să primească profesorii și elevii excluși din școlile de stat și private și să asigure un învățământ normal în condiții anormale. S-a achitat de această misiune cu brio.

Liceele și-au încetat activitatea în 1948, ca urmare a reformei învățământului, prin care se desființau școlile private și confesionale.

Calități pe măsura unei întreprinderi dificile: flexibilitate, pragmatism, fermitate

În cursul acestor ani de existență s-au manifestat trăsături, pe care evreii timișoreni și le reclamau și continuă să le reclame pentru sine ca tipice: încrederea în sine și în semeni; încrederea în viitor, un optimism nuanțat printr-o doză de scepticism; încrederea în valorile culturale și morale. Acest profil se înscria în specificul timișorean, creat prin conviețuirea diferitelor etnii și culte.

Întemeierea liceelor exprima voința evreilor timișoreni de a se afirma ca minoritate națională în mozaicul de etnii timișorene. Pentru a atinge

acest obiectiv, era nevoie de o fermitate deosebit de puternică, de flexibilitate și pragmatism, de combativitate și de perseverență.

Care erau factorii care au dat impuls întregii întreprinderi ? Înainte de Primul Război Mondial, evreii se considerau de naționalitate maghiară și de religie mozaică. Secularizarea vieții cotidiene, frecventarea școlilor maghiare și absența școlilor evreiești au declanșat un proces de asimilare. Înființarea liceelor evreiești a devenit pentru comunitate un obiectiv de primă importanță, învățământul evreiesc fiind considerat un mijloc de a stăvili procesul de asimilare. O instituție, în care copiii își vor putea însuși cunoștințe despre istoria, cultura, religia și limba poporului evreu devenise necesară pentru a-și afirma și perpetua identitatea națională și religioasă. Din maghiari de religie mozaică, evreii timișoreni deveneau cetățeni români de naționalitate evreiască și de religie izraelită.

Interesele particulare erau subordonate atingerii țelului suprem. Așa se face că, pentru prima oară, cele 5 mari comunități din oraș au reușit să-și surmonteze divergențele, s-au unit și au format consiliul de conducere al liceului. Când citești procesele verbale de la ședințele Eforiei și ale direcțiunii liceelor, ești impresionat de **energia și de idealismul** care se degajă. Primul director al școlii, dr. Victor Deznai declara: „Să nu uităm că ceea ce noi înfăptuim aici, tot ce face fiecare profesor are influență asupra viitorului. Întreaga lume ne privește”. Conducătorii obștei și ai școlii **au fost flexibili și s-au adaptat.** Limba română ca limbă de predare, de pildă, constituia un punct sensibil – nici profesorii, nici elevii, nici părinții nu vorbeau românește. Abordarea era pragmatică și s-a optat pentru limba română.

Nu este exagerat să vorbim despre un **comportament caracteristic evreilor timișoreni.** La Cluj și la Oradea lucrurile s-au petrecut cu totul altfel. La Cluj, Gimnaziul Tarbut, înființat în 1920, a fost închis în 1927, făcând parte din școlile „iredentiste” interzise de guvernul român, pe motiv că s-au opus utilizării limbii române. Când li s-a desființat școala, evreii clujeni au răsuflat cu ușurare. La Oradea, rabinul dr. Kecskeméti Lipót rostea cuvântări fulminante pentru conservarea limbii și culturii maghiare ca elemente definitorii ale identității evreiești. **Dimpotrivă, majoritatea evreilor din Banat se considerau cetățeni de naționalitate evreiască,** ceea ce le ușura integrarea în societatea românească ca o minoritate națională.

De ce se deosebeau atât de mult evreii din Banat de cei din Transilvania,

în prima jumătate a secolului al XX-lea? Specificul evreilor timișoreni se regăsește în specificul Timișoarei, în fizionomia sa multietnică, plurilingvă și multiculturală a orașului, un creuzet de comunități aflate în echilibru, printre care evreii își aveau locul lor bine definit și respectat, evrei din punct de vedere etnic și religios. Această conjunctură a înlesnit evreilor timișoreni să-și consolideze identitatea și să-și dezvolte școlile, lăcașuri de educație identitară.

În anii războiului, optimism și încredere în valori morale și culturale

Încrederea în sine și în viitor, încrederea în valorile culturale și morale

au dobândit un rol covârșitor în subzistența liceelor în perioada războiului. Prin Dictatul de la Viena din 1940, Timișoara rămânea în România. Pe atunci nu-i era încă nimănui clar ce noroc au avut evreii timișoreni față de coreligionarii lor din Cluj, Oradea, Satu Mare, Sighet... Nici evreii din Timișoara nu au fost cruțați. **Măsurile antisemite** din 1940-1941 lovesc comunitatea și școlile evreiești din plin. Profesorii și elevii evrei sunt excluși din toate școlile. Clădirea liceelor este rechiziționată. Decretul-lege al lui Antonescu tolerează existența școlilor evreiești particulare, în care profesori și elevi își găsesc un refugiu, dar în zadar insistă Eforia Școlilor Israelite pe lângă Ministerul Culturii Naționale că "timp de 21 ani am avut dreptul de publicitate cu rezultate foarte bune la examenele de bacalaureat activînd în sensul românizării populației". În anul 1940 școlile israelite își pierd dreptul de publicitate.

Din nou membrii comunității au dat dovadă de o **excepțională capacitate de adaptare**. S-a produs acel fenomen de reziliență, când rezistența crește în proporție cu gravitatea dificultăților de învins. Situația era foarte grea. Bărbații erau în detașamente de muncă forțată, familiile erau evacuate din case și locuințe. Spectrul deportării teroriza întreaga comunitate. În această perioadă și-a început activitatea tânărul rabin dr. Ernest Neumann, proaspăt absolvent al Seminarului Rabinic din Budapesta. Împreună cu Dr. Ligeti, președintele Comunității, mergea în toate templele și ținea cuvântări de **încurajare**.

Oamenii **nu-și pierdeau încrederea, dar nici simțul realității**. În anul 1920, directorul Victor Deznai spunea cu amărăciune: « ...noi aici nu avem rădăcini. Suntem "străini"... » 20 de ani mai târziu, în 1940, găsim ecoul frazei lui Deznai în nota directorului Iosif Marcus care relatează un incident antisemit: elevii liceului au ieșit pe stradă vociferând, „ca și cum am trăi timpuri normale”, au fost

injuriați de alți elevi „Jidani!” și atacați. „Evreul nu poate fi azi zgomotos pe stradă, strada nu e a lui...”, scria directorul Marcus. Pe vremea aceea, Rabinul Neumann spunea „... că noi nu trebuie să ne pierdem curajul, pentru că istoria noastră nu conține doar un singur episod de acest fel, ci că fiecare filă a istoriei poporului nostru e îmbibată de lacrimi și sânge.” Cita pe profetul Ieșaiahu: „Du-te, poporul meu, intră în odaia ta și încuie ușa după tine, ascunde-te câteva clipe, până va trece mânia.”

În anii 1940-1944, Liceul Israelit era această „odaie” - refugiu și bastion al culturii în lumea barbariei. Profesori și elevi au făcut carte și au apărat cultura și valorile morale într-o lume dușmănoasă. În mod paradoxal, acești ani au fost ani de efervescentă culturală și morală pentru liceele israelite.

Și în această perioadă dificilă s-au făcut simțite **particularitățile Timișoarei**. În interviurile pe care le-am realizat în volumul *Destine evreiești la Timișoara*, foști elevi de la Zsidlic, dar și alții își aminteau de atacuri antisemite pe stradă, în tramvai, în locuri publice. Nu erau simple încăierări între copii, erau conflicte motivate rasial, dar, în comparație cu multe alte locuri din Europa acelor vremuri cumplite, un băiat evreu avea totuși posibilitatea să riposteze la agresiuni. În mărturii se citează multe exemple de solidaritate, se evocă români, germani, maghiari, sârbi, care erau oameni "cumsecade", care au ajutat și au rămas a mensch.

Cu optimism, însuflețire și fermitate, avem misiunea să păstrăm tradiția și amintirea liceului. Instituția a reprezentat un element identitar și unificator pentru comunitate, o realizare cu care se mândresc nu numai foștii elevi. Ei își amintesc cu duioșie și recunoștință de profesori, colegi, de nivelul academic excelent al instituției, de spiritul uman și idealist care domnea. Respectul, admirația și dragostea pe care le-o purtăm ne obligă să fim răspunzători pentru transmisia memoriei prezenței evreilor la Timișoara, a contribuției lor la economia și cultura orașului cât și a contribuțiilor celor care au plecat și au creat în Israel și în lumea întreagă.

Moștenirea evreilor timișoreni e prezentă în piatră, prin sinagogi, clădiri reprezentative și cimitir. După informațiile din presă, clădirea liceului va fi demolată, la fel cea a internatului. Rămân cele 3 mari sinagogi, cea din Iosefin, în stare bună, funcțională, cea din Cetate trebuie să fie renovată și are potențialul de a găzdui un muzeu. Cea din Fabric, o frumusețe, devine o ruină.

Este dureros că, deocamdată, nu s-a întreprins nimic pentru a o salva. Dar, să sperăm... De 11 ani, întreținerea cimitirului din Timișoara este în mare parte finanțată de noi, cei plecați din Timișoara și cimitirul are o înfățișare decentă, mormintele sunt accesibile. În schimb, pietrele de mormânt, unele sunt adevărate monumente, se degradează, ar trebui ridicate și restaurate. În curând, lucru îmbucurător, tot inițiat și finanțat de noi, se va finaliza digitalizarea registrului de evidență al mormintelor care va deveni accesibil pe internet.

Moștenirea constă și în contribuțiile evreiești la **economie și cultură**. De 9 ani avem websiteul nostru, o platformă de întâlnire și un mijloc de a arhiva documente, mărturii și fotografii. Acum un an am început redactarea unei enciclopedii a evreilor timișoreni, Minipedia Iudaică Timișoreană. Avem deja aproape 100 de articole, dar ar trebui să avansăm mai repede și avem mare nevoie de redactori. Sunt convinsă că materialul adunat în cursul anilor ar putea fi util și la constituirea muzeului de la Rosh Pina. Dispunem, datorită dnei Smaranda Vultur și, mai recent, cu contribuția mea, de o arhivă de istorie orală, cum nu cred că mai există în altă comunitate din România. În plus, avem norocul că profesorul Victor Neumann, unul din cei mai prestigioși istorici din România, se ocupă intensiv de istoria comunității evreilor din Banat și, în mod special, din Timișoara, este un domeniu în care el s-a specializat și a publicat cărți și studii. Dispunem și de monografia lui Tiberiu Schatteles, Evreii din Timișoara.

"Numai cine e însuflețit poate să însuflețească", spunea tata, rabinul Neumann. Propunerea mea de acum un an de a organiza o conferință pe tema "Evreii din Timișoara" cu participarea conferențiarilor și prietenilor noștri, dna Smaranda Vultur și dl Victor Neumann a fost adoptată cu entuziasm de ICR și AMIR. Această întâlnire/conferință ar putea însufleți pe alții și genera conferințe despre alte comunități din România.

Rămân multe de făcut, dar, "Optimismul ne caracterizează", îi veți auzi spunând pe rabinul dr. Ernest Neumann și pe fostul elev, Tomi Laszlo, în documentarul despre licee. Vom continua să adunăm documente și obiecte, să redactăm informații despre trecutul comunității și despre personalitățile care au ieșit din mijlocul ei. În memoria celor care nu mai sunt printre noi, în memoria trecutului evreilor la Timișoara. Acum aproape 100 de ani, Victor Deznai a rostit : „Să nu uităm că ceea ce noi înfăptuim aici ... are influență asupra viitorului". Mesajul lui e valabil și azi.

Comunicare susținută la Conferința și Întâlnirea evreilor timișoreni, 4 nov. 2015,
Haifa